

P Ó L E M I Á K.

I.

NEHÁNY MEGJEGYZÉS A „NŐKÉPZÉSRŐL“ IROTT MUNKÁNAK A BUDAP. SZEMLE UTOLSÓ FÜZETÉBEN MEGJELENT ISMERTETÉSÉRE.

Nem antikritikát akarok írni. Nincs is mire. Az ismertetés nem munkám bírálata, nem a szakértő kritikájával kifogásolható részeinek argumentumokkal megtámadása volt, hanem a budapesti felsőbb leányiskolának és tanárainak ócsárlása, s néhány lapon keresztül a csalódhatatlan tekintély érzetének hangján varialása azon állításnak, hogy én tudatlan, nem szakértő, primitív nézeteket nagy szavakban hirdető, tudatosan ámitó, kérkedő phraseur és eszme-tolvaj vagyok, a ki csak az elavúlt német paedagogiát majmolom. Ily ítélet ellenében bizony nem írhatok ellenbírálatot, a mely tulajdonképen csak okos voltom és szakértésem bizonyítgatásában állhatna. De a *Budapesti Szemle* olvasói, a budapesti állami felsőbb leányiskola, és önmagam iránt kötelességem földerítés nélkül nem hagyni ismertető azon eljárását, hogy a tanterv rosszaságának és nézeteim helytelenségének vagy kérkedő voltomnak kimutatására okok, érvek helyett a tényekkel meg nem egyező állításokat és az összefüggésből kiszaggatott oly idézeteket hoz fel, melyek munkámban egészen máskép, vagy legalább más, sőt néha épen ellenkező értelemben vannak mondva.

Legyen szabad e valótlan állításokból és ferde idézetekből néhányat kimutatni.

„A tantervben — mondja ismertető — a megboldogult Thun-féle gymnasialis tanterv egyes nagy töredékei ismerhetők fel, melyek a különböző országokból a leányiskola különböző évfolyamai szerint vannak beillesztve. Hogy a korlátolt felfogás és a szakképzettség hiánya mennyire mehet, mutatja a történelmi szak is, hol a II-ik osztály feladata így van körülírva,“ és itt idézi a II-ik oszt. történelmi tantervének 2-ik bekezdését, nem említve meg, hogy elhagyja az 1-ső és 3-ik bekezdést, s ez által az egésznek az értelme annyira

meg van hamisítva, hogy joggal mondhatom, nem igaz, hogy a történettanítás úgy van körülírva tantervünkben, mint szerző idézi. Természetesen ha az egészet idézi, talán még sem merte volna mondani folytatólag, hogy „e meghatározás csak a német iskoláknak szólhat,“ és „hogy a terv szerzőjének világtörténeti műveltsége nem haladja túl Pütz tankönyvét, melyben a fentebbi anyag egészen úgy van tárgyalva, mint e terv akarja.“ Azt meg az igazságos ismertető (a ki pedig nemcsak könyvemről, hanem a budap. áll. f. leányiskolában a tanításról is ítéletet mond) nem említi, hogy bár Pütznek kétféle magyar szövegű kiadása van, mi mégis a világtörténet tanításánál Freemann angol művének átdolgozását használjuk, mint a mely a meglevők között leginkább megfelel tantervünknek s mely épen nem német iskolák számára iratott. Talán ez is zavarta volna azon többször ismételt állítás elhíttetését, hogy csak a Thun-féle és a német paedagógiát majmoljuk.

Ámde ha a tekintélyes *Budapesti Szemlé*ben ráfogások helyet foglalhatnak, engedje meg t. szerkesztő úr, hogy párhuzamosan ide illeszszem a Thun-féle tantervnek, és a mi tantervünknek a történetre vonatkozó részét.

Thun-féle gymn. tantervben:
„Földrajz és történet“.

Ziel (Unt. Gymn.): Uebersichtliche Kenntniss der Erdoberfläche nach ihren natürlichen und politischen Eintheilungen. Uebersicht der wichtigsten Personen und Begebenheiten aus der Völkergeschichte, namentlich aus der Gesch. Oesterreichs, und Kenntniss ihres chronologischen Zusammenhanges.

(Obergymn.): Uebersicht über die Hauptbegebenheiten der Weltgeschichte in ihrem pragmatischen Zusammenhange; genauere Kenntniss der gesch. Entwicklung der Griechen, Römer, und des Vaterlandes. Ein sicheres Wissen der

A mi tantervünkben a „Történet“.

Cél: A világ- és a magyar történet kifejlődését főbb vonalaiban megismertetni úgy, hogy a növendékek helyes képzetet szerezzenek róla, és benne a lehetőségig tájékozva legyenek.

Kiválóan gondot fordítani az egyes korszakokban a társadalom úgy alsó, mint felsőbb köreiben létezett családi, társadalmi, értelmiségi s egész műveltségi állapotok megismertetésére.

Végre a nemzet, s illetőleg a nemzetek erkölcsi s szellemi kifejlődésének, és kiemelkedő történeti alakoknak megismertetése által hatni a növendékek nemzeti érzületének és jellemének a fejlesztésére.

I. osztály: heti 3 órán. Világtörténet. Ázsia és Afrika azon népeit, melyek az emberiség művelődésében jelentékenyebb részt vettek, érintve az európai népek történelméből Görögország és a római birodalom történetét a keresztyén csá-

hieszu nöthigen geographischen Verhältnisse hat damit in Verbindung zu stehen.

I. Klasse (Unt.Gymn.): Beschreibung der Erdoberfläche nach ihrer natürlichen Beschaffenheit; Meer und Land, Gebirgszüge und Flussgebiete, Hoch- u. Tiefländer, u. s. w. Damit zu verbinden das Wichtigste aus der Eintheilung derselben nach Völkern und Staaten. Gelegentlich können biographische Schilderungen angeknüpft werden als Vorbereitung der hist. Unterrichtes.

II. Kl. Alte Geschichte bis 476 nach Chr. (zsidó tört. kívül). Der Geschichte eines jeden auftretenden Volkes wird die Geographie des Landes vorausgeschickt auf Grundlage der in der I. Klasse bereits gelernten allgemeinen Umrisse.

III. Kl. Neue Geschichte von 476 n. Ch. bis zum Ende des dreissigjährigen Krieges, in gleicher Weise wie in der II. Klasse mit der Geogr. verbunden.

1. Semester: Mittlere Geschichte.

2. Semester: Oesterreichische Geschichte unter Hervorhebung der das specielle Vaterland betreffenden Ereignisse und mit Berücksichtigung der Hauptmomente der Weltgeschichte.

IV. Kl. 1. Sem.: Schluss der österreichischen Geschichte.

szárság keletkezéséig. Mivel ezen korban a rómaiak alapítottak oly birodalmat, melynek élete ez időben az egész világtörténetet magában foglalá, s melybe alig egy pár ázsiai nép történetének kivételével, minden korábbi történeti fejlemény mintegy összefolyt, s melyből kifejlett egész Európa későbbi története: ezért a történeti oktatás központja is Róma. A többi népek történetei is nagyrésztben Rómával érintkezésükben tanítandók, s Rómát előzőleg csupán a görög nemzetnél, mint az európai polgárisodás alapvetőjénél kell huzamosabban időzni. Időközben Plutarch párhuzamos életrajzaiból Székács fordításában válogatott szemelvények olvastatnak a tanár által.

II. oszt. heti 3 órán. A keresztény császárság; a népvándorlás és az úgynevezett középkor a XVI-ik századig, folytonos tekintettel Magyarország és a magyar nemzet történetére.

A keletrómai birodalom. A frank birodalom. A szász császárok. A frank császárok. A középkor jelleme. A hűbéri viszonyoknak a növéndékek felfogásához mért ismertetése. A Hohenstaufok. A császárság hanyatlása. Végül azon államok s nemzettek története, melyek vagy legalább részben a római birodalomhoz tartoztak, vagy legalább mindnyájan többé-kevésbé római befolyás alatt állottak. A renaissance ismertetése.

Mihelyt a hunok s magyarok Európában feltűnnek, attól fogva különösen kiemelendők azon mozzanatok, melyekben az európai államokkal érintkeznek; s általában az oktatás a magyar történetre folytonos vonatkozással történik. Így p. o. a keletrómai császárság történeteinél ismertetendő, s a mennyire az idő enged, az iskolában olvastatandó Szabó Károly közleménye *Priszkosz szónok és bölcsész életéről s történetirata töredékeiről*; és Biborban született Konstantinnak a *Birodalom kormányzásáról* írt munkájából (XVII-ik kivonat) az avarokra s magyarokra vonatkozó adatok; va-

2. Sem.: Populäre Vaterlandskunde d. h. Bekanntschaft mit dem österreichischen Staate, unter Hervorhebung des speciellen Vaterlandes, nach den Hauptpunkten seines gegenwärtigen Zustandes; zusammenfassende und erweiternde Wiederholung der Geographie der übrigen Staaten.

I. Kl. (Obergymn.): Alte Geschichte bis zur Völkerwanderung. Im 1. Sem. bildet die griechische, im 2. Sem. die römische, den Hauptstamm der Geschichte, mit ihr sind zugleich die Alterthümer, namentlich die Staatsalterthümer zu verbinden, und die wesentlichen Punkte über die Entwicklung dieser Völker in Religion, Kunst und Literatur.

II. Kl. Mittlere Geschichte von der Völkerwanderung bis zum Ende des XV. Jahrhunderts.

III. Kl. Neue Geschichte bis zur Gegenwart.

IV. Kl. Geschichte des österr. Staates mit Berücksichtigung der Gesch. seiner Theile, besonders des spec. Vaterlandes. Dazu die Hauptpunkte der Statistik des österreichischen Staates.

lamint később is a byzanci udvarnak az Árpád-házzal érintkezései, és az Anjouk korában és Zsigmond uralkodása alatt a magyar történeteknek az európai történetekkel összefüggése.

III. oszt. heti 3 órán. A XV-ik század végén s a XVI-ik kezdetén történt fölfedezések és létrejött találmányok. A vallási újra alakulások. A 30 éves háboru. Spanyolország nagyságában. Franciaország fénykora. Angolország a XVI. század óta lefolyt történeteinek legnevezetesebb mozzanatai. Az éjszak-amerikai egyesült államok keletkezése. Oroszország emelkedése. A francia forradalom. Német- s Olaszország egyesülése. E korszakban is kiemelendők a magy. történeteknek Európa többi történeteivel érintkezési pontjai. A mennyire az idő engedi, az illető időszak tanítása alkalmával a tanár egyes fejezeteket olvastat és magyaráz Macaulay Anglia történetéből II. Jakab korától, Csengery A. fordításában, és Carlyle: *A francia forradalom* című művéből.

IV. oszt. heti 3 órán. Magyarország egész története oknyomozólag, és tekintettel az európai történetekre és művelődésre. E közben, a mennyire az idő engedi, a kiválóbb magyar történetírók műveiből egyes szakaszok olvastatnak. P. o. a tatárjárás történeteinél Szalay L. a *Tatárjárásról* írott kisebb művéből; Hunyady János és I-ső Mátyásnál gr. Teleky József *Hunyadyak* korából; később Salamon Ferencz: *Magyarország a török hódítás korában* című művéből. Majd Horváth Mihály *Zrínyi* életrajzából és a *25 év Magyarország történetéből* című művéből, p. o. Deák Ferencz jellemzése.

Most kérem az olvasót tessék összehasonlítani a történet-tanítás itt közlött tervét ismertető idézésével, és az egész terjedelmében idézett Thun-féle tantervvel, és tessék megítélni, hol találhatók tervünkben a Thun-féle *Entwurf* nagy töredékei? Nem tekintve azon jelentékeny különbséget, a mely szerint nálunk földrajz külön önállóan taníttatik (bár azért a történet-

tanításban minden korszaknál azon korszak fali térképe is használtatik) míg Thunnál a kettő folyton össze van kapcsolva, mondom ezt nem tekintve, a mi tervünk akár tanczélát, akár a tananyag beosztását, főleg magyar nemzeti szellemet illetőleg oly lényegesen más mint amaz, hogy csak a laicus olvasó tárgy-ismeretlenségére számított merész ráfogással állíthatni, hogy ez Thun *Entwurf*-jának utánzata vagy hogy német irányú. „Miért tárgyalnók mi — mondja ismertető a II-ik oszt. tervére — a német birodalom történetét az egyes dynastiák szerint?“ Nem is csak azok szerint tárgyaljuk, de azok is ismertetendők a többek között azért is, mert a világtörténetnek a magyar történetekkel összefüggését (mint az ismertető idézeténél kihagyott 1-ső s 3-ik bekezdésben mondjuk) folyton ki kell emelni. Hasonló okból találjuk p. o. Szalay *Magyarország történetében* e dynastiáknak még származási fáját is. Tantervünk többi része ha lehet, még nagyobb mértékben különbözik a Thun-félétől; t. y., bár állítja, de kivéve a történetre vonatkozó hamis idézetét, még sem kísérli kimutatni, hogy mit vettünk hát át a Thun-féle tantervből. Így felelnek meg a valóságnak a többi állításai és idézetei. Hasonló értékűek p. o. a miket a földrajz és az irodalom tanításáról mond.

A ferdítések mellett, úgy látszik különösen azon fogással akar az olvasóra hatni, hogy kiabálja reám „német.“ Ez annyival cynicusabb, mert ezt teszi az, kinek minden sora elárulja hogy német (még pedig nem a legjobb fajtájú német) eszmékkel van saturálva; leginkább azokért támadja meg munkámat, melyekben a németektől eltérek, ezen eltéréseket rendszeren azzal kritizálja, hogy reájuk kiáltja: „német“ vagy „idegen majmolás“, és rendszeren német nézetekből ítéli el őket. — Lássunk egynehányat.

Azt, hogy a középiskolai tanfolyamot az elemi iskola 6, és nem 4 osztályához kapcsolom, „külföldi intézkedések vakon majmolásának“ nevezi, s győzelmesen kiált fel „kell-e ennél nagyobb éretlenség?“! Egész Németországon a Höhere Töchtererschulek 4 elemi osztályhoz kapcsolvák,*) az orosz női gymnasiumokba 8—9 éves leányok lépnek be. Én a magyar törvényre és a hazai viszonyokra alapítva tervemet, kívánom a 6 elemi osztály elvégzését. Okaimat elmondom az 55-ik

*) Svajczban is rendszeren 3—4 elemi osztályhoz. — M. A.

lapon. Lehet valaki más véleményen, de a ki azt állítja, hogy e tervem külföldi intézkedések vakon majmolása, az vagy a dolog ismerete nélkül ítél, vagy az olvasót akarja mistificálni.

Németországon az elemi iskoláknál magasabb leány-tanintézeteket Höhere Töchterschuleknek hívják, és Mittelschulenek egy azon tanfolyam mintegy közbeneső lánczszemét képező szakaszát, p. o. a 8 vagy 10 éves Höhere Töchterschule 5., 6. s 7-ik osztályát. — Épen így ismertetőnek Magyarországon is felsőbb leányiskola kell, s a középiskola „zavart eszme“, képtelenség, „mert nem akar egy felsőbbre előkészíteni.“ Ez a legkorlátoltabb német felfogás. Enyimhez hasonló zavart eszmével találkozunk p. o. Hollandban, hol a polgári s azokkal egy rangban álló iskolákban adott oktatást „Middelbaar onderwijs“-nek, az intézeteket „Middelbaar scholen“-nek, Belgiumban s részben Franciaországban, hol ugyan ily intézeteket „Moyen ecoles“-nek nevezik, nem mintha valami felsőbb tanfolyamra készítenének elő, hanem részint mivel kezdetben a középosztály számára állítottak, részint mivel az elemi és a felsőbb fokú (p. o. gymnasiumi, lyceumi s akadémiai) oktatás között középfokot képeznek. Hasonló (bár nem ugyanazon) értelemben kívánom a „női közép-iskolát“ vétetni munkám 57-ik lapjának első bekezdésében, kifejezni akarván, hogy abban az oktatás mérve egyfelől a népiskolai, másfelől a tudományos akadémiai oktatás között középen áll; hogy az közép fokú. Ez eszmét ott részletesebben kifejtem, no de hisz azt csak az ügyért író kritikus venné figyelembe.

A németországi Höhere Töchterschulek városokban a helybeli lakosság számára állított tanintézetek, a mi van, még ezeknek is kevés, ezért nem is akarnak hozzájuk bentlakásokat állítani. E német szokás az ismertető ideálja, és „helytelennek“, „éretlennek“ nevezi azon javaslatomat, hogy a női középiskolákhoz bentlakások is állíttassanak. Itt is szépen elhallgatja, hogy én a 88. 89-ik lapon a bentlakást csupán vidéki, falusi szülők gyermekei számára kívánom, ott, a hol ez érdekből szükséges. Ilyen éretlenséget követnek el az angolok, amerikaiak, az oroszok is (az előbbieket még akadémiai rangú női tanintézeteikben is), a hol a vidéki lakosság művelődési szükségéről is akartak gondoskodni.

A német tanférfiaik legnagyobb része ellenzi nőknek az elemi felsőbb iskolákban tanítóként, főleg igazgatóként alkal-

mazását. Ismertető is „éretlennek“, „paedagogiai képtelenségnek“ nevezi, hogy „leány-középiskola igazgatását nőre véli bízhatni szerző, mert — mondja — az igazgatónak tudományos és paedagogiai képzettség tekintetében a tanári kar fölött kell állani, a mi azonban mint a tapasztalás mutatja, néha akkor sem történik, ha férfi áll az intézet élén.“ Mondhatnám, hogy ha van olyan férfi-igazgató is, kinek nincs kellő képzettsége, tán megfordítva az sem lehetetlen, hogy néha meg nő is akad, ki beválik alkalmas igazgatónak, s ezt az éretlenséget elkövették kitünő angol intézetekben is, elkövette a magyar kormány a tanítónő-képezdéknél, melyeknek pedig nem szabad a női középiskoláknál alacsonyabb színvonalon állaniok. Miért nem támadta meg ismertető a magyar kormányt azért a „paedagogiai képtelenségért“ hogy p. o. Zirzen Jankát előbb Budán, azután Pesten élére állította azon intézetnek, melyben a polgári iskolák számára is tanítónőket képeznek? De ismertető itt is hamisan idéz, bár zárjelben hivatkozik munkám 87. lapjára. Tessék elolvasni. Ott én azon véleményt fejezem ki — elmondván, hogy a német és svájci szakemberek majdnem egyhangúan férfi-igazgatót kívánnak — hogy az oktatás vezetésére férfi alkalmazandó, azonban nőre is bízható az igazgatás, „de csak azon ritkább esetben, ha elég paedagogiai ügyessége mellett kellő tudományos képzettsége is van a különféle szakokban való tanításra felügyelni, az egész oktatást vezetni, és ha a tanárok fölött nemcsak hivatatalánál fogva, hanem szellemi fensőbbiséggel és ügyismeretével tud tekintélyt tartani.“

A 199. lapon idézván (de itt sem egészen correcte) munkám 57. lapján mondott azon állításomat, hogy felső népiskolákról és polgári iskolákról a „híres“ női középiskola nem csupán abban különbözik, hogy itt oly tantárgyak is taníttatnak, melyek ott nem, hanem főleg az itteni tanítás tudományos volta által, — azt állítja, hogy „e gyarló definitio arra szolgál, hogy a polgári iskolát ócsárolhassa.“ „Bámuljuk — folytatja — azt a tudatos ámitást, mely ez állításban foglaltatik, mert szerzőnk igen jól tudhatja, hogy a polgári iskolákban mindazon tantárgyak taníttatnak, melyek a leány-középiskolában, és hogy a tanítás módja teljesen ugyanaz, — illetőleg sok helyütt és sok tárgyban jóval jobb.“ — Én meg bámulom azon merészséget, melylyel ez állításában ismertető

az olvasónak tárgyismeretlenségére és nem gondolkodására számít. A polgári iskolákat mennyiben ócsárlom én az által, ha azok mellett még magasabb, tudományosabb fokú tanfolyamot is kívánok a nők számára, ítélje meg az olvasó, ki azt is láthatja, hogy minden alkalommal mily ócsárló epithetonnal szólt t. y. úr a leány-középiskoláról, és hogy szólok én a polgári iskolákról. A világért sem akarok arról vitatkozni, hogy a mi intézetünkben vagy a polgári iskolákban tanítanak-e jobban. De t. y. úr állítása már abban is hamis, hogy ő a tanítás jóságáról beszél, én pedig az idézett helyen az általam tervezett középiskolában a tanítás tudományos mérvéről szólok. Vajon p. o. minthogy valamely elemi iskolában jobban tanítanak, mint valamelyik gymnasiumban, már mondhatjuk-e, hogy a gymnasiumi tanfolyam nem tudományosabb mérvű mint az elemi? A mennyiben pedig az oktatás tárgyait és mérvét akarja viszonyítani a polgári iskolákéhoz, (pedig legalább az olvasóval ezt akarja értetni), ha a t. olvasó összehasonlítja a munkámban a középiskolára előadott tervemet a miniszteriumnak a polgári iskolákra kiadott tantervével: meg fog róla győződni, hogy itt t. y. úr ép oly valótlanságot állít, mint akkor, midőn a történettanításról mondá, hogy tervünket a Thun-féle *Entwurf*-ból táholtuk össze. Azután főlebb azt fogja reánk, hogy Thun gymnasiumi tantervéből vettük a tervünket, később meg azt mondja, hogy a miénknél a polgári iskolák tanterve is magasabb?!

De elég ennyi. Ebből is megítélheti az olvasó, hogy ismertető mily ferdítésekkel s tendentiosus ráfogásokkal ismereteti művem, s mennyi joggal állít épen ő engem a németek uszályhordozójának.

Végül még néhány észrevételt azon gyanusításokra, melyekkel ismertetését kezdi, hivatkozva 1873. febr. 25-én tartott s művem elején közölt országgyűlési beszédemre.

Bár nem történetet, hanem a nőképzés terén teendőkről írtam, mégis munkám bevezetésében (Tájékoztatóul) és első részében elmondom, hogy a nők felsőbb oktatása ügyében nálunk az egyletek voltak az úttörők, megnevezem Vörös B. Hermin asszonyt, „kit e téren a kezdeményezés érdeme illet“, — méltánylom a püspökök tevékenységét, kiemelem különösen Ranolder alkotásait, — országgyűlési beszédemben mondom, nem példátlan, nem elvileg új dolgot kérek, mert a törvény-

hozás a népoktatás rendezésében fiúk és leányok oktatásáról egyaránt gondoskodott, de a népiskolák körén (a hova pedig törvény szerint a polgári iskolák is tartoznak) felül nincs a nők számára közintézet stb.

Mindennek daczára azon kérdéssel gyanusít szerző, hogy „a közlött országgyűlési felszólallásomtól akarom számittatni a növevelés ügyének tárgyalását is hazánkban.“ „Tény az — mondja ugyanott — hogy a növevelés terén az ország minden részében történeteket ignorálja.“

Tovább megy, mondván ugyanott: „Nála a leány középiskola a növevelés idealis alakja, pedig ez az eszme nálunk szintén nem Molnáré, hanem Treforté (ez a zavart eszme? ez a képtelenség?) mint a miniszternek országgyűlési beszédeiből és jelentéseiből egészen kétségbe vonhatatlan. De erről hallgat szerzőnk stb.“

Ez eszme feltalálására nem kérek munkámban sehol privilegiumot; de azon gyanusításra, hogy ennek kezdeményezését miért nem idéztem Trefort jelentéseiből s beszédeiből, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy azért, mert az országgyűlésen a kérdéses beszédet — mint ismertető is közli a datumot — 1873 február 25-én tartottam, Trefort miniszterségének kezdetén, a mikor ő még semmiféle jelentést nem adott, és e tárgyban sehol nem nyilatkozott. (De igenis szólok azután művemben a miniszternek ez ügyben tetteiről.) Ezt ismertető oly jól tudhatta mint én.

Mily eljárást követ e gyanusításaival ismertető? és ha szabad „tudatos ámitásról“ szólni, (lásd az ismertetést a 199. lapon) e vádat ki érdemli meg, az olvasó ítélje meg.

Ismertető gúnyos haraggal támadja meg a budapesti állami felsőbb leányiskolát s tanárait is. „Nem emlékezünk arra, hogy a közoktatás terén a szájas reclam valaha oly feltűnően működött volna, mint ez iskola dicsőítésében.“

A kik intézetünk eddigi fejlődését figyelemmel kísérték, tudhatják, hogy ez állítás egyszerűen nem igaz. A mi engem illet, szavamra nyilvánítom, hogy a munkámban megjelent dolgozataimon, s a *Honban* nevem alatt közlött egy helyreigazításon kívül soha egy sort nem írtam, se nem írtattam az intézet érdekében, s pár utólag megtudott esetet kivéve nem is tudom kik írtak. De mindazoknak, kik intézetünk iránt jóakaró elismerésüket néha nyilvánosan is kifejezték,

köszönettel tartozom azért, hogy ezt soha sem tették más tanintézeteknek és azok tanárainak becsméréssel.

A mit művem politikai irányáról és az államnak a nőképzés érdekében teendőit illető nézeteimről mond ismertető, azt részint az összefüggésből kikapott s hézagos vagy ferdített idézetekre alapítja, részint teljesen ignorálja, hogy én ez ügyben is nem idegen elméleteket, hanem Magyarország ethnographiai viszonyait, közművelődési és nemzetiségi érdekeit tartom szem előtt.

De ez az ő német bölcsessége előtt mind éretlenség, „a leányoknak semmiféle középiskola nem kell, hiszen ennek értelme sincs, a hol felsőbb oktatás nincs.“ Ott vannak a polgári iskolák. „A tapasztalat különben is bizonyítja, hogy éppen a leánynevelés terén elég hatalmas és buzgó a társadalom“ stb., (vajon ezt a tapasztalást Magyarországon a felsőbb leánynevelés magasra fejlett állapotán szerezte vagy német könyvekből olvasta?)

A budapesti állami felsőbb leányiskolának „sincs culturmissiója;“ azon állításomat, hogy neveljenek művelt jó anyákat, s a középiskolákból egészen más ifjúság fog az egyetemekbe lépni mint jelenleg, ismertető „több lelkesedéssel mint belátással mondott naiv okoskodásnak“ mondja.

Bizonyosan már elfeledte, hogy Csengery Antal is ilyen naivul okoskodott, s ilyen éretlenségeket beszélt 1875-ben Kanizsán választói előtt; — midőn éppen a budapesti állami felsőbb leányiskoláról szólva, mondá:

„... az amerikai democratia ereje a nőben van, attól nyeri vallásos s erkölcsös tartalmát. Világosítsd fel a nőt — idézi lelkesedéssel egy jeles francia a minap mondott szavait — s az egész nép kikel tudatlanságából, mert ő képezi gyermekét.“

A budapesti felsőbb leány-iskolának az állam által felállítását említve, mondja:

„ez csekély kezdemény egy nagy irányban, nem kisebb dologról van szó, mint hazánk népessége felének nagyobb műveltségéről . . . leányaink alig részesültek ezelőtt közköltésben magában a fővárosban is az eleminél magasabb oktatásban. A leány polgári iskolák ugyan már nagy hiányt pótolnak e részben: de hány vagyonos nagy községben találjuk azokat felállítva? A magasabb nőoktatás a családok körében még

mindig idegen gouvernanteok s a családon kívül költséges magánintézetek kezében van, a melyek közül vajmi kevés felel meg egy *középiskola* feladatának.“

Miért nem támadta meg t. y. úr ezeket a naiv, éretlen beszédek is? Talán mert azokat nem én mondtam, s még akkor nem tudták, hogy az állami felsőbb leányiskola szervezésével és vezetésével én bízattam meg?

MOLNÁR ALADÁR.

II.

FELELET MOLNÁR ÚR CZIKKÉRE.

Ez ellenbírálát jellemző — nemcsak szerzőjére, hanem irodalmi viszonyainkra is. Mindig a kritika hiányát említik, mindig jajgatnak, hogy nincs közvélemény; a kölesönös komoly kritizálás kedvéért a jó pajtások még hangzatos nevű társaságot is alkotnak — és ha valakit megbírálnak, illetőleg egy könyvnek hibáit, hiányait földerítik, csakhogy meg nem verik a vakmerő bírálót, a ki meg nem értette, hogy igen, kritikát akarunk, de csak olyant, mely bennünket dicsőít. Azután ily ellenbírálattal boldogítják az embert! Minek nem nevez el M. A. úr a föntebbi sorokban! Ferdítéssel, roszakarattal, gyanúsítással, nem tudom, mi mindennel vádol; pedig elég, sőt helyesebb lett volna, egyszerűen megeczáfolni, azaz: okokkal, érvekkel kimutatni, hogy a köztünk folyó perben nekem nincs igazam. E helyett M. úr teljesen elveszíti higgadtságát, komolyan el sem olvassa bírálatomat, dül-fül, szid és sérteget — kétségtelenül azon hitben, hogy e stilussal elkábít, elnémít. De nem oda Buda! Engem könyvének szóárja nem temetett el, nem tesz tönkre szidalmainak nagy száma sem. Nem szívesen teszem, mert igen sok a dolgom, de már a *Budapesti Szemlének*, mely vendégszeretőleg befogadta bírálatomat, érdekében is kénytelen vagyok vádjaira felelni, illetőleg azokat neki teljes épségben és a kellő határozottsággal, csak szokásom szerint higgadtan és több logikával — visszaszolgáltatni.

Mindenek előtt konstatalem, hogy M. úr egyetlen állításomat sem eczáfolja meg, egyetlen egynek sem mutatja ki